



**TIJDSCHRIFT
VOOR
NUMISMATIEK**

**EUROPEES GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE**

JULI-AUGUSTUS 1981 - VOL. XXXI - Nr. 4
TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

EEN GREEP UIT DE GESCHIEDENIS VAN LIMBURGSE MUNTATELIERS

Reinhilde PIETERS

Op het grondgebied van de huidige provincie Limburg zijn vanaf de 8ste eeuw tot begin 18de eeuw een dertigtal muntateliers werkzaam geweest. Moesten wij de historische grenzen van de provincie in acht nemen dan zouden wij eveneens de munten van Born, Bicht, Elslo, Stein in de huidige Nederlandse provincie Limburg, ter studie moeten nemen, maar hiervan is afgezien.

De beperking tot het oude graafschap Loon is achterwege gebleven zodat de steden als Tongeren en Sint-Truiden onder de loupe konden genomen worden. Numismatisch zijn deze plaatsen immers van groot belang geweest.

De beperking in de tijd (8ste-18de eeuw) drong zich op door het voorwerp van de studie zelf: de plaatselijke ateliers. Vóór de 8ste eeuw is van muntcirculatie in de maatschappij weinig sprake. De handel werd gedreven door middel van ruil en niet door munt als betaalmiddel te gebruiken. Wegens de onzekere situatie door voortdurende oorlogsdreigingen was de economie ontreedderd en ieder voorzag, voor zover hij kon, in eigen onderhoud. Dit gaf dan ook aanleiding tot ruilhandel; als men iets teveel had ruilde men dat tegen goederen die men tekort had. In de Merovingische periode (6de-7de eeuw) werd het Romeins geld van de 5de eeuw gebruikt als sieraad of dodengift. Met de Romeinse munten uit edelmetaal geslagen, werd de handel op grote afstand gedreven (1).

In de Frankische muntateliers werden de Romeinse munten tot voorbeeld genomen in gewicht en type zoals de *solidus* en de *triëns* $1/3$ *solidus*) (2).

In de tweede helft van de 6de eeuw doet zich een gewichtsvermindering voor. Maar er wordt stilaan, onder invloed van Byzantium zilver aangemunt en daarnaast eveneens koper. Dit alles vooral ten behoeve van de luxehandel, handel met verre streken en als sieraad, in tegenstelling tot de dagelijkse handel waar de ruilhandel bleef bestaan. Op deze munten komt vaak alleen de naam van de muntmeester en de muntplaats voor. Er bestond in praktijk geen koninklijk alleenrecht, doch op Limburgs grondgebied zijn geen Merovingische ateliers bekend.

Het is algemeen bekend dat zelfs de Karolingers, die nochtans wel munt sloegen, hun buitenlandse schulden in natura voldeden.

Hieruit mag dan wel blijken dat hun munten niet algemeen aanvaard werden. Nochtans blijkt uit de muntvondsten dat er vóór deze periode op het Limburgs grondgebied munten gebruikt werden.

Hier gaat het dan over Romeinse en Keltische munten. Deze werden echter voor zover uit het archeologisch onderzoek kan opgemaakt worden, niet in onze gewesten geslagen: geen enkel muntatelier is met zekerheid uit deze periode bekend. En kan hier dus slechts sprake zijn van ingevoerde munten. Wij laten dan ook deze periode buiten beschouwing.

Bij de bestudering van de Limburgse muntateliers is gebleken dat een dergelijke studie alfabetisch opgevat kan worden en gaan van A tot Z van Alden Biesen tot Zonhoven (3). Bekijkt men de geografische ligging van de ateliers dan zijn ze gesitueerd vooral in het Maasland en Haspengouw. Van Noord tot Zuid liggen ze begrepen tussen Kessenich en Sint-Truiden. In de andere richting strekken ateliers zich uit van het Maasland tot de Kempen, dus van Maaseik tot Halen.

Er is wel enigszins een concentratie van ateliers vast te stellen: langs de Maas op, waar vooral valsmuntersbedrijven actief waren en in Zuid-Limburg, vooral dan in de Luikse periode. Het gaat in dit geval veelal om gelegenheidsateliers van de Luikse prinsbisschop die er zijn aanwezigheid, prestige en macht wil vestigen en bevestigen.

De oorzaak van het grote aantal muntateliers ligt reeds verder terug in de geschiedenis: bij de opvolgers van Karel de Grote. De centralisatie ging stilaan teloor en de koning verleende enerzijds muntrecht aan bepaalde plaatsen vooral onder kerkelijke vorsten (zonder nageslacht), doch anderzijds wisten de wereldlijke heren van de onmacht van de centrale vorst gebruik te maken en eigenden zich het muntrecht toe. Dit heeft geleid tot het ontstaan van velerlei types, waarden en gewichten zodat steeds de naam van de munt vernoemd wordt waarmee de betalingen moeten uitgevoerd worden. In de beginperiode geldt dit alleen voor de rekeningen te voldoen in de steden terwijl men op het platteland munten spaart en verder blijft ruilen. Hierop reageert de keizer van het Heilig Roomse Rijk op de *Probationstage* (4) waar de verschillende heren met hun munten moeten verschijnen om uit te laten maken of hun munten nog verder in circulatie mogen blijven na een test op gehalte en gewicht. Pieter Bossenhoven (1520/25 - einde 16de eeuw), muntmeester van Maaseik, werd geschorst na een controle op de *Probationstage* te Keulen (5).

Met de ontdekking van de Zilvermijnen in Amerika werd een einde gemaakt aan de zilverchaarste en werd zilver overvloedig aangemunt. De vorsten trachtten op dat ogenblik ook tot centralisatie van het muntmetaal te komen. Een aantal ateliers werd officieel gesloten. Aan deze

bevelen werd niet altijd onmiddellijk gevolg gegeven, zoals te Hasselt (1614) en te Maaseik (1613) (6).

Een volledig overzicht geven van alle muntateliers is onmogelijk. Wij hebben dan een keuze gemaakt bij wijze van illustratie bij de muntgeschiedenis van onze gewesten.

Wij zullen chronologisch te werk gaan, te beginnen met de Karolingers om te eindigen in de 18de eeuw.

Als mogelijke Karolingische ateliers kunnen vermeld worden Kuringen, Sint-Truiden en Tongeren.

1. Kuringen (7).

Een denier op naam van Karel de Kale (869-875) draagt op de keerzijde zijn adres: *de fisco curinio*.

Mag *Curinio* vereenzelvigd worden met Kuringen?

Dit is zeer twijfelachtig gezien de etymologie meer aanstuurt op de identificatie van *Curinio* met Couvin (in de provincie Namen). De geschreven teksten, dus de geschiedenis, kan al evenmin het bewijs leveren dat Kuringen in de 9de eeuw een Karolingische nederzetting was. De oudste bronnen betreffende Kuringen dateren van 1078. Vandaar dan ook dat Kuringen in de recente wetenschappelijke literatuur niet meer als Karolingische muntplaats in aanmerking genomen wordt.

2. Sint-Truiden (8).

De stad Sint-Truiden is gekend omwille van haar tweeheerlijkheid. Enerzijds is Sint-Truiden vanaf de 7de eeuw immers gegroeid rond een Benedictijnenabdij met St. Trudo als stichter. Anderzijds hadden de prinsbisschoppen van Luik eveneens rechten op Sint-Truiden. Hierop ingaan zou ons te ver leiden. Wij beperken ons tot die gegevens van de geschiedenis die nodig zijn om de muntgeschiedenis te verduidelijken.

Sint-Trudo had gronden ten geschenke gegeven aan de bisschoppen van Metz, die het *muntregalium* bezaten. Dezen hebben er gebruik van gemaakt maar niet voortdurend, want er zijn slechts munten van hen bekend vanaf het einde van de 10de eeuw.

De oudste munt te Sint-Truiden geslagen gaat verder in de tijd terug, namelijk tot de 8ste eeuw. Zij werd bekend dankzij de muntvondst van Domburg (Zeeland). Karel de Grote zou de m Karolingische denier. Dit is afgeleid uit het namelijk het monogram van Carolus terwijl o heilige Trudo als *SCI TRUDO* op drie lijnen



van de muntplaats (zie bovenstaande afbeelding). Het Karolingisch atelier situeren in ruimte en tijd is problematisch. Algemeen wordt wel aangenomen dat deze munt uit de tweede helft van de 8ste eeuw dateert en wel tussen 768 en 794. In de ruimte wordt het atelier gesitueerd op het allodiaal Karolingisch goed van *Sarchinium* maar een meer gedetailleerde specifieke plaatsaanduiding blijft het historisch onderzoek nog schuldig.

3. Tongeren (9).

Aan Tongeren, bekend als Romeinse nederzetting, worden munten met de vermelding **AVAVCIA** toegeschreven als zijnde Gallo-Romeinse munten te Tongeren geslagen. Maar anderen betwijfelen dit ten zeerste.

De Karolingische munten met de vermelding *TUNIERAS* worden aan Tongeren toegeschreven. Onmiddellijk stelt zich dan de vraag of *Tunieras* en Tongeren met elkaar te vereenzelvigen zijn. Immers in de Karolingische tijd, bij het verdrag van Meerssen (870), wordt Tongeren als **Tungris** genoemd. Een ander tegenargument luidt als volgt: de Karolingische munten hebben steeds bij *Tunieras* het woord *civitas* staan. De titel *civitas* werd alleen aan een bisschopsstad gegeven. Voor Tongeren geldt deze titel niet meer in Karolingische tijd omdat de bisschopszetel naar Maastricht en later naar Luik werd overgebracht. Tongeren is nadien ook nooit meer als *Tunieras* gemeld.

De Karolingische munten die aan Tongeren toegeschreven werden zijn van latere datum als die te Sint-Truiden geslagen. Zij zouden dateren uit de regering van Karel de Kale (869-877) en van Lodewijk de Stamelaar (877-879). Het muntbeeld beantwoordt aan de traditie van de tijd, namelijk het Carolus-monogram met een legende errond van godsdienstige aard ofwel de naam van de muntheer, terwijl de keerzijde meestal het muntatelier vermeld. De juiste ligging van het mogelijke atelier is niet bekend. Na de Karolingische periode treedt de tijd aan van de versnippering van het rijk, de feodaliteit. Talrijke heerlijkheden ontstaan. De muntactiviteit in onze gewesten valt dan voor ruim twee eeuwen stil om dan weer terug in actie te komen. Precies omdat in die twee eeuwen onrust

en oorlog de maatschappij verstoord was en de centrale vorst de plaatselijke heren bij invallen aan hun lot overlieten hebben de plaatselijke heren hun macht zo weten te vestigen. Die heren weten zich dan ook muntrecht toe te eigenen, al dan niet op een rechtvaardige wijze. Op eenzelfde plaats volgen de muntheren elkaar niet op bij de aanmunting, zodat de geschiedenis van sommige ateliers enkele jaren of zelfs langer onderbroken is om nadien weer terug te starten.

Vele ateliers hebben hun ontstaan gekend in de 14de eeuw.

Ca 25 % van het aantal bekende ateliers in de huidige provincie zijn toen opgericht. Lang niet allemaal hebben een lang leven gekend of waren wettelijk tot stand gekomen. Hier tussen zijn zowel gelegenhedsateliers van de vorst als valsmuntersbedrijven. Reeds vóór de 14de eeuw zijn belangrijke ateliers ontstaan zoals Hasselt, dat nog tot de 17de eeuw actief blijft doch niet ononderbroken en niet steeds afhankelijk van dezelfde heren. Hierover verder meer.

In de 15de eeuw is de rush naar muntateliers nog niet voorbij. Van de nu gekende ateliers werden er toen 20 % in gebruik genomen doch een lang bestaan hebben de meeste 15de eeuwse ateliers niet gekend. In de 16de en 17de eeuw doofde het vuur stilaan.

Dit wil echter niet zeggen dat er niet meer gemunt werd. Integendeel in de nog gevestigde ateliers ging de productie nog verder. Vermits in dezelfde periode verschillende ateliers werkzaam waren en gezien het feit dat het vertrouwen in de munt dikwijls niet erg groot was en verschillende heren onrechtmatig munt sloegen bleven de gevolgen ook niet uit wat de muntbeelden betreft.

Vooral algemeen aanvaarde en goed gekende munten werden geïmitteerd. De muntheren veranderden meestal de legende waarin dan hun naam en/of hun muntatelier verscheen. Immers lezen konden de meeste middeleeuwse muntgebruikers niet en als het muntbeeld bekend was dan geloofde men een «goede» munt ontvangen te hebben. Dit heeft er ook toe geleid dat er vele valsmuntersbedrijven werkzaam waren, meestal voor een korte periode omdat de straffen hierop zeer zwaar waren en dus moest men dit onwettig werk niet te lang aanhouden. Hierop komen we straks nog terug.

Beschouwen wij de muntateliers per periode, dan valt onmiddellijk op dat de munten van de 10de-11de eeuw in onze gewesten in monastieke instellingen zijn geslagen: Munsterbilzen en Sint-Truiden leveren hiervan het bewijs.

Vooreerst een woordje over Munsterbilzen (10).

In de muntgeschiedenis van Munsterbilzen wordt de abdij aldaar betrokken.

Volgens de *vita Landradae*, daterend uit de 11de eeuw, als een laattijdig document, heeft Landrada te *Belisia* (Bilzen) een klooster gebouwd in ca. 670. Waarschijnlijk is dit eerste gebouw verwoest door de 9de eeuwse oorlogen en rooftochten vooral van de Noormannen. Nadat de rust was weergekeerd is dan een nieuw gebouw opgericht dat vermoedelijk voor 1040 klaar was en iets ten zuiden van het eerste gebouw opgetrokken was. Deze kerk werd toegewijd aan Sint-Amor terwijl het klooster een dubbel klooster werd: één voor mannen en één voor vrouwen, die dan in de 12de eeuw beiden adellijke kapittels werden. Alleen de abdis had muntrecht maar het is niet geweten waarop de abdis hiervoor steunde. Slechts de geslagen munten bewijzen dit regalierecht.

Er kan alleen gegist worden naar de vestingsplaats van het atelier. Met muntslaan gaat veel kapitaal gepaard: de geslagen munten, de voorraad aan edelmetaal, de werkinstrumenten. Hierbij zij gevoegd de verleiding van de mens om zelf zijn eigen geld te slaan en dus profijten te doen. Dus omwille van het kapitaal, de menselijke zwakheid en de onzekere politieke toestand in het land van Luik en Loon wordt een muntatelier steeds gevestigd in een versterkt en dus beschermd oord: een burcht, dikwijls het verblijf van de muntheer. Voor Munsterbilzen mag worden opgemerkt dat er een muntvrouwe is, namelijk de abdis en het atelier was dan wellicht in het verblijf van die muntvrouwe gevestigd.

Een actief atelier is Munsterbilzen niet geweest. Slechts twee typen zijn bewaard en kunnen met zekerheid aan de abdij worden toegeschreven. Een derde type is ten zeerste twijfelachtig. Aangezien de naam van de muntvrouwe op de munt zelf ontbreekt, evenals de datum, is het zeer moeilijk een juiste datering te geven. Steunen op het muntbeeld, dat een imitatie is van de Keulse keizerlijke deniers, mogen de deniers van Munsterbilzen in de periode van 10de-11de eeuw geplaatst worden. Deze laten zich kenmerken door een kruis als muntbeeld waarrond de naam van de muntheer en de muntplaats, namelijk *OTT(O) IMPERATOR COLONIA*. Bij het imiteren heeft de abdis *Colonia* weg laten vallen maar de naam van de keizer behouden. Had de abdis misschien het muntrecht gekregen van de keizer? Op de keerzijde wordt wel het muntatelier vermeld namelijk Bilzen in min of meer hybride of verbasterde vorm.

Typisch voor de 11de eeuw in de Luikse numismatiek zijn de deniers met de patroonheilige van de plaats als muntbeeld. Voor Munsterbilzen is dat St. Amor. Hij wordt gekenmerkt door een boek in zijn linkerhand en een staf in zijn rechterhand. Zijn naam wordt op de keerzijde van de munt in de legende vermeld: *SCTI AMEUR*. Hieruit mag wel blijken dat de Luikse munten erg populair waren en dus ook algemeen aanvaard.

Met de grootste voorzichtigheid weze opgemerkt dat er nog een derde type munt aan het
e-
lijk een denier wa
n-
geert. Doch zowel
at
betreft de munth
jft
voorlopig twijfelachtig.

Keren wij dan nu terug naar Sint-Truiden (12)

Na ongeveer twee eeuwen niet gemunt te hebben, vanaf het einde van de 8ste eeuw tot einde 10de eeuw, wordt het muntrecht terug in eer hersteld en ditmaal door de bisschoppen van Metz, die zich beroepen op charters ter verlening van het muntrecht door keizer Otto I (912-973) en Otto II (955-983). Deze oorkonden echter vermelden nergens uitdrukkelijk het muntrecht van de bisschoppen van Metz voor Sint-Truiden. Nochtans uit de ons overgebleven munten blijkt dat deze bisschoppen in Sint-Truiden in 11de-12de eeuw hebben geslagen. Gezien Sint-Truiden een dubbele heerlijkheid was moeten de bisschoppen in hun domein gemunt hebben, dus in de abdij. Altijd blijft nog de mogelijkheid open dat de bisschoppen te Metz voor Sint-Truiden geslagen hebben. Langer dan de 12de eeuw hebben de bisschoppen van Metz hun activiteit te Sint-Truiden niet uitgeoefend, want reeds in het begin van de 13de eeuw gaat het abdijbezit via ruil en verkoop over in handen van de prinsbisschop van Luik.

De munttypen aangemunt door de bisschoppen van Metz weerspiegelen het keizerlijk muntrecht: zij imiteren de Keulse munten, deniers van de keizers Otto III (983-1002) en Koenraad II (1024-1039). Deze deniers beantwoorden aan het type van de tijd en dragen dan ook als muntbeeld een afbeelding van een heilige; net zoals de St. Amor deniers van Munsterbilzen is de heilige op de Sint-Truidense denier St. Trudo, wiens naam ook vermeld staat. Terwijl de abdis van Munsterbilzen haar eigen muntplaats op de keerzijde van de denier vermeldde en zo de imitatie achterwege liet, doen de bisschoppen van Metz precies het tegengestelde. Zij imiteren de ganse keerzijde van de Keulse denier en zó leest men *S. COLONIA*.

Alleen St. Trudo wijst dus in de richting van het St. Truidense atelier onder leiding van de bisschoppen van Metz. In de tweede helft van de 11de eeuw leunen de bisschoppen van Metz aan bij het Luikse type en St. Trudo wordt op de munt vervangen door St. Stephanus, patroonheilige van Metz. Op de keerzijde van de deniers komt een gebouw voor. Terzelfder tijd hebben de bisschoppen van Luik eveneens te Sint-Truiden munt geslagen. Zowel op voor- als keerzijde was een persoon afgebeeld: enerzijds keizer Hendrik IV en anderzijds Otbert, bisschop van Luik.

Deze portretdeniers zijn waarschijnlijk geslagen ter gelegenheid van het bezoek van de keizer aan Sint-Truiden omdat de bisschop van Luik tijdens de investituurstrijd tussen de paus en de keizer zijn steun verleende aan de keizer.

Er worden eveneens 11de eeuwse munten toegeschreven aan het atelier van Tongeren (13).

De muntheer in de 11de eeuw te Tongeren zou keizer Hendrik II, de Heilige (1002-1024) zijn. Hij zou, nadat de rust in het rijk was teruggekeerd, het atelier (dat mogelijk reeds in de Karolingische periode actief was) heropend hebben doch de plaats van het atelier is onbekend. Trouw aan de gebruiken van de tijd verschijnt de beschermheilige van Tongeren, de H. Maternus, op de deniers. De keerzijden van deze mogelijke Tongerse munten vermelden zowel de muntheer als de muntmeester, namelijk Hendrik *imperator* of Hendrik II, en Otgerus.

Koenraad II zette de muntactiviteit van zijn voorganger verder doch sloeg een nieuw type, namelijk de Keulse tempeldeniers die enerzijds de naam van de heilige in de legende dragen om de muntplaats te vermelden, en anderzijds de naam van de muntheer, al dan niet in verbasterde of verwarde vorm. Nog enkele andere typen van munten die uit deze periode zoude dateren worden toegeschreven aan Tongeren. Zekerheid echter over deze ridderdeniers blijft achterwege. Wat is dan de taak van de muntmeester?

De muntmeester is de persoon die in feite handelt in plaats van de muntheer, die zowel een wereldlijk als geestelijk gezagvoerder kan zijn. De muntmeester is het hoofd van gans het atelier. De rechten en plichten van de muntmeester ten overstaan van de muntheer en *vice versa* werden vastgelegd in instructies waaraan langdurige besprekingen voorafgingen (14).

Dergelijke contracten werden meestal opgesteld voor drie jaar of een veelvoud van drie (15). Hieruit kan afgeleid dat een muntmeester niet in vast verband werkte maar vaak van het ene atelier naar het andere overging. Nochtans zo mobiel als het op het eerste zicht lijkt is dit muntmeesterberoep ook weer niet, want men moest tot het muntmeestersgeslacht behoren vooraleer in dit beroep aanvaard te worden. Vermits de munters tot de gilde van de goudsmiden behoorden konden ook goudsmidenfamilies dus in aanmerking komen om muntmeester te worden (16).

De mobiliteit verbonden aan het beroep kan misschien verklaard worden door het geringe vertrouwen dat de muntheer in de muntmeester kon

stellen. Deze laatste is steeds uit op winst welke kan vergroot worden aangezien de muntmeester in de winst deelt samen met de muntheer zonder een vast loon te ontvangen. Wat is dan verleidelijker dan hoge winsten na te jagen. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat vele muntmeesters gretig hebben meegewerkt aan valsmunterij. Een typisch voorbeeld hiervoor is het geval Peter Bossenhoven of Bossenhoven (16de eeuw). Hij was muntmeester bij de heer van Batenburg, de heer van Gronsveld, de graaf van Horn, de abdis van Thorn. De eerste moeilijkheden met Peter Bossenhoven worden gemeld in 1565 omwille van valsmunterij in het atelier van de abdis Margaretha van Brederode te Thorn. Gezien Thorn tot het keizerrijk behoorde en op die manier tot de Nederrijn-Westfaalse Kreitz, werd Bossenhoven naar Keulen geroepen en na in de beschuldigingstelling in de gevangenis geworpen.

Maar Bossenhoven genoot de bescherming van de abdis van Thorn en van de prinsbisschop van Luik, Gerard van Groesbeek, en werd dan weer vlug in vrijheid gesteld. Hij gaat terug naar het atelier van Thorn doch klachten blijven binnenlopen op de Probationstage te Keulen en hij werd weer ontslagen. Doch slechts voor korte tijd want hij kon nog steeds rekenen op zijn beschermheren en werd in 1574 als muntmeester aangeworven door de prinsbisschop van Luik voor diens atelier te Hasselt, waar hij eveneens verdachte stukken sloeg en waardoor hij nogmaals in de gevangenis terecht kwam. Een weinig later kwam hij weer op vrije voeten en werd aangetrokken door de heer van Berg om te Hedel muntmeester te worden, doch werd na enige tijd op aandringen van de Kreitz ontslagen (17).

De muntmeesters genoten naast hun winsten nog vele andere voordelen vooral in natura zoals: veelal mochten zijn tolvrije handel voeren, hadden een eigen zegel, genoten samen met hun gezin de bescherming van de muntheer; hadden gratis woonst en kleding evenals oven en kantoren omdat deze meestal in het atelier, vaak op een kasteel gevestigd, vast stonden. Ze kenden een eigen rechtspraak tenzij voor zware misdrijven (18). De muntmeester echter moest wel met eigen middelen het edelmetaal aankopen evenals brandstof en werktuigen. Trad een muntmeester in dienst dan moest hij de eed afleggen voor de generale officieren en een borgsom betalen (19). Hieruit wordt afgeleid dat de muntmeester een behoorlijk beginkapitaal moest hebben en dus uit aanzienlijke families moest komen.

De volgende periode die in de Limburgse numismatische geschiedenis valt te onderscheiden is de periode van de 12de-13de eeuw, die vooral gekenmerkt wordt door de muntenactiviteit van de graven van Loon te Borgloon, Brustem, Hasselt, Hendrieken en van de hertog van Brabant te Halen en van zijn vazal, de graaf van Leuven, te Rutten.

De graven van Loon.

In het algemeen zij opgemerkt dat archivalisch materiaal slechts sporadisch voorhanden is (20).

Alhoewel niet met volledige zekerheid kan bevestigd worden dat de graven van Loon te Borgloon munt geslagen hebben mogen we dit veronderstellen (21). Als zij elders muntten, vermeldten zij steeds het atelier op de munt terwijl zij een aantal munten hebben geslagen zonder atelieraanwijding. Was het misschien van zelfsprekend dat zij in hun verblijf te Borgloon munt sloegen? Dit kan louter en alleen verondersteld worden, omdat zij ook nog munten sloegen zonder verdere atelieraanwijding, zelfs wanneer zij zich reeds te Kuringen gevestigd hadden en in Hasselt munt sloegen.

Te Brustem en Hendrieken hebben de graven van Loon een gelegenhedsatelier gehad (22). Hieronder moet een reizend atelier verstaan worden. Waarschijnlijk mag de muntslag te Brustem en Hendrieken in verband worden gebracht met de politieke-militaire gebeurtenissen van de 13de eeuw in het graafschap Loon. De verhouding tussen de graaf van Loon en de prinsbisschop van Luik was alles behalve vredelievend. De graaf van Loon Arnold V (1279-1323) steunde veeleer de hertog van Brabant dan de prinsbisschop van Luik. Het bewijs leverde de slag van Woeringen (1288) waarbij Arnold V aan de zijde van Brabant streed. Ook nog nadien tot 1316 (vrede van Fexhe), gaf de graaf van Loon zijn steun aan de opstandelingen in het prinsbisdom Luik tegen de prinsbisschop (23).

Wanneer de graaf van Loon te Brustem munt slaat kan dit als een prestigieuze en machtsfeit gezien worden, waarschijnlijk geslagen ter gelegenheid van een plaatselijke overwinning op de prinsbisschop. Immers er zijn slechts een drietal varianten bekend van die munten te Brustem geslagen. Originaliteit in deze groten is ver zoek. De graaf van Loon imiteerde de zilveren groten van Jan I, graaf van Namen, wat het muntbeeld betreft (burcht met twee torens en kantelen) maar in de legende vermeldde hij zijn eigen naam en atelier. Een langdurig bestaan aan het atelier van Brustem toeschrijven is zeker historisch onjuist daar het een gelegenhedsatelier was ten tijde van Arnold V en daar in 1346 Brustem door de inwoners van Sint-Truiden, dus door de aanhangers en verdedigers van de prinsbisschop, verwoest werd (24). Dat de graaf van Loon Arnold V daarentegen in goede verstandhouding leefde met de hertog van Brabant Jan I wordt eveneens bewezen door het slaan van conventiemunten, sterlingen waarschijnlijk daterend van na 1288, na de Limburgse successieoorlog waarin de graaf van Loon streed aan Brabantse zijde waardoor Limburg bij Brabant werd gevoegd (25). De sterlingen kenmerken zich dan ook door een gedeeld schild op de voorzijde: aan de rechterkant staat het Loonse schild en links een klimmende leeuw terwijl de keerzijde een langarmig



kruis draagt gekantonneerd met roosjes (zie bovenstaande afbeelding). In de legende van voor- en keerzijde komt de naam van twee verschillende muntheren voor: de graaf van Loon en de hertog van Brabant (26).

Te Borgloon werd waarschijnlijk gemunt in de burcht zelf, het verblijf van de muntheer, naar de traditie van de tijd. Steunend op deze hypothese zijn wij van mening dat de Loonse graven alleen zilver hebben aangemunt terwijl gouden munten van graaf Diederik van Heinsberg (1336-1361) en Godfried van Dalenbroek (1361-1362) aan Hasselt toegeschreven worden, ook al wordt de muntplaats verzwegen. Dit kan gerechtvaardigd worden door:

- 1) Borgloon was in de 14de eeuw zijn residentiefunctie voor de graaf van Loon kwijt.
- 2) De burcht van Borgloon was reeds meer dan één eeuw verwoest en niet meer heropgebouwd. Dus bood Borgloon geen bescherming meer voor het goud terwijl in Hasselt een gevestigd atelier was van de graven zelf (27).

Hieruit kunnen we dan ook besluiten dat Lodewijk IV (1323-1336) de muntgeschiedenis van Borgloon afsluit. In 1366 wordt Loon bij Luik geïnfedeerd en de prinsbisschoppen hebben nooit te Borgloon gemunt omdat deze plaats in de geschiedenis een oorlogsoord met Luik betekende. Bij het muntslaan zijn de graven weinig origineel geweest. Imitaties van munten als van Vlaanderen, Brabant, Namen, Tours en Dordrecht kwamen veelvuldig voor vooral omwille van de algemeen gangbaarheid van die munten ofwel hun relaties met die heren.

Alle problemen omtrent de munt van Borgloon zijn nog niet opgelost (28).

- 1) Een sterling, toegeschreven aan graaf Arnold V die op de voorzijde het graafschap Loon vermeldt doch op de keerzijde *CIVITAS LONDEN*.

Dat de graven van Loon handelsbetrekkingen onderhielden met Engeland en Ierland is geweten en wordt bevestigd door muntvondsten aldaar waarin munten van deze streken voorkomen. Maar het blijft ons voorlopig nog een raadsel het bestaan van zulk muntstuk te verduidelijken.

- 2) Een imitatie van de Naamse sterling geslagen door Gwijde van Dampierre (2de helft 13de eeuw) draagt enerzijds de naam van Namen en anderzijds graaf Arnold, terwijl voor Namen geen Arnold bekend is maar wel is geweten dat de graven van Loon Naamse munten geïmitteerd hebben.
- 3) Sterlingen geslagen onder de gemeenschappelijke namen van Arnold V en Jan van Avesnes (+ 1304) worden meestal aanzien als vervalsingen.
- 4) In Scandinavië zijn raadselachtige Loonse munten ontdekt in muntschatten, gevonden tijdens de 19de eeuw. Volgens de stand van het huidig muntonderzoek zou het hier mogelijk gaan om lokale Scandinavische imitaties.
- 5) Verwonderlijk is wel dat prinsbisschop Jan van Heinsberg (1419-1456) deniers sloeg met de vermelding *Moneta Nova De Los*. Maar of we hieruit mogen besluiten dat hij te Borgloon aangemunt heeft is zeer twijfelachtig gezien de slechte verstandhouding Luik-Loon in de voorbije eeuwen waardoor zeker de interesse voor Loon bij de prinsbisschoppen niet groeide.

Een belangrijk Loons atelier was wel Hasselt (29).

Wanneer in Hasselt een atelier is ingericht door de graven van Loon is niet duidelijk. Of er reeds vóór Arnold V gemunt werd is zeer moeilijk uit te maken.

1315 wordt wel eens als stichtingsdatum gezien omdat toen Arnold V privileges verleende aan de munters van Hasselt. Nochtans zijn wij van oordeel dat reeds voordien te Hasselt gemunt werd en dat in 1315 de graaf de bestaande toestand bevestigde.

Een preciese begindatum is niet in de bronnen weergevonden, vandaar dat we beroep hebben gedaan op een *terminus postquem*. Als mogelijke beginperiode kan de regering van graaf Arnold IV (1227-1278) gesteld worden. Uit deze periode dateren deniers die een heester als muntbeeld op de voorzijde vertonen. Mag hierin een hazelaar gezien worden? Deze hypothese wordt versterkt door *ALIT* in de kantons van het kruis op de keerzijde. Dit wijst in de richting van Hasselt, ofwel naar de naam van een muntmeester naar analogie met *BAST* dat eveneens op datzelfde type denier voorkomt.

De muntvondst met munten van 1265, van 1908 in de Stormstraat te Brussel bevestigen deze hypothese (30). Deze deniers bevonden zich tussen andere deniers van hetzelfde type waarop Hasselt zeer duidelijk vermeld stond.

Soms wordt ook de datum 1288 als begindatum voor het Hasselts atelier gezien (31). De graaf van Loon heeft de hertog van Brabant na de

slag van Woeringen te Hasselt ontvangen en zou dus bij deze gelegenheid gemunt hebben waardoor dan de conventiemunt als zijnde te Borgloon geslagen in discrediet wordt gebracht. Wel is het een feit dat Hasselt op het einde van de 13de eeuw reeds een centrum van aanzien was.

Anderen werpen 1291 als stichtingsdatum op (32). Zij baseren zich op de datum van de verlening van de privileges aan de Brabantse munters. Het zijn deze privileges, die model stonden voor de privileges, die in 1315 verleend werden aan de munters van Hasselt.

Maar het is niet omdat men teruggaat op een model uit 1291 dat het atelier in kwestie van diezelfde tijd moet dateren. Dit is dus een argument dat niet veel gewicht in de schaal werpt.

Uit al deze feiten kan alleen afgeleid worden dat het atelier tijdens het bewind van Arnold IV is opgericht en wel vóór 1265. In het Hasselts atelier hebben de Loonse graven in 13de-14de eeuw munten geïmitteerd, vooral Brabantse en in het bijzonder Leuvense stukken. Dit kan misschien in verband worden gebracht met de economische politiek van de graven van Loon, die profiteerden van de ligging van hun graafschap langs de handelsroute Keulen-Maastricht-Brugge-Bavai of Boulogne. Maar er werden niet alleen Brabantse stukken nagebootst maar ook Luikse, Vlaamse, Naamse en Franse typen, alle algemeen aanvaarde munten. Goud, zilver, biljoen zowel als koper werden aangemunt.

In goud werd slechts gemunt in de 14de eeuw door de laatste graven van Loon: Diederik van Heinsberg (1336-1361) en Godfried van Dalenbroek



(1361-1362) die gouden moutonnen (zie bovenstaande afbeelding) en St. Jansguldens, waarschijnlijk in Hasselt, sloegen. Deze munten dragen de naam naar hun muntbeeld.

De zilvestukken daarentegen dragen enerzijds de naam van de vorst en anderzijds de muntplaats Hasselt al dan niet vergezeld van een religieuze spreuk. Te Hasselt hebben de graven met zekerheid groten en deniers geslagen die verschillende benamingen dragen al naar gelang van het muntbeeld. Als voorbeeld stippen we aan:



- arendsgroten van Arnold V, Lodewijk IV (zie bovenstaande afbeelding), Diederik van Heinsberg
- leeuwengroten van Diederik van Heinsberg naar Brabants voorbeeld, te Antwerpen geslagen door Jan II van Brabant (1ste helft 14de eeuw)
- ridders van Arnold V naar Vlaamse voorbeelden
- Tourse groten van Arnold V
- hoofddeniers van Arnold IV, die Brabantse en Luikse deniers imiteerde van Diederik van Heinsberg, die Naamse deniers van Willem I van Namen (1337-1391) imiteerde.
- kruisdeniers van Diederik van Heinsberg die soms als dubbele Tourse groten worden aanzien.
- leeuwendeniers van Diederik van Heinsberg geïmiteerd op een denier van Marche in Luxemburg.

De graven van Loon hebben ook zilveren munten geslagen van minder kwaliteit. Deze worden biljoenen munten genoemd en dragen hetzelfde muntbeeld als de zware zilveren stukken.

Om nu even de grenzen van het graafschap Loon te verlaten, gaan we naar Rutten, waar, zoals hoger gezegd, de graaf van Leuven als muntheer optrad.

Rutten (33), oorspronkelijk Loons gebied maar door de samenwerking tussen de hertog van Brabant en de graaf van Loon en als gevolg van de expansiedrang *nach Osten* vanwege Brabant, is in 1206 met goedkeuring van Lodewijk II van Loon (1194-1218) tot enclave van Brabant geworden. In 1235 erft de zoon Godfried van Leuven Rutten van zijn vader. In de numismatiek komt Rutten voor het eerst in de kijker als de zoon van Godfried, Hendrik I van Leuven (1253-1285) er begon munt te slaan. Een charter of privilegebrief waarin het muntrecht ten voordele van de heren van Leuven

te Rutten bevestigd wordt, is niet bekend evenmin als de ligging van het atelier. Hier omtrent kan verondersteld worden dat in het kasteel van Hamal een atelier zou gevestigd zijn geweest, gezien dit kasteel vanaf de 12de eeuw een rol speelt in de geschiedenis van Rutten. Een lang leven heeft het muntatelier te Rutten niet gekend want in 1324 bij de dood van Jan II van Leuven gaat Rutten terug naar de hertog van Brabant. Deze aanziet het Ruttens atelier als een concurrent en sluit dit dan ook onmiddellijk.

Of het atelier tijdens de regering van Jan II (1309-1324) wel werkzaam is geweest valt te betwijfelen omdat tot nu toe geen munten van hem bekend zijn, geslagen te Rutten.

Het atelier Rutten is vooral bekend geworden dank zij de muntvondst van Herk-de-Stad (einde 19de eeuw) die meer dan 1200 munten bevatte, daterende uit de 13de-14de eeuw.

Te Rutten zijn sterlingen, deniers en groten geslagen waarop steeds de naam van de muntheer en het atelier vermeld staan. De sterlingen en deniers worden gekenmerkt door hun gemeenschappelijk muntbeeld: de klimmende leeuw, maar met dit onderscheid dat de leeuw op de denier vrij staat terwijl hij op de sterling in een schild voorkomt. De groten te Rutten aangemunt zijn van het Tourse type.

De muntactiviteit op het grondgebied van de provincie Limburg was zeer groot in de 14de eeuw. Eigenbilzen, Geenrijt, Herk-de-Stad, Pietersheim, Rekem, Zolder en Zonhoven werden opgericht, terwijl er te Halen, Hasselt, Sint-Truiden en Tongeren normaal verder gegaan werd met munten. Bij wijze van voorbeeld zullen nu enkele ateliers iets verder uitgediept worden.

In 1366 is het graafschap Loon ingelijfd bij Luik. De prinsbisschoppen hebben dan ook niet nagelaten de muntactiviteit verder te zetten in het oude graafschap, meestal wel met de bedoeling hun aanwezigheid en macht bevestigd te zien, want ze kenden vaak tegenstand in het graafschap. Eigenbilzen en Herk-de-Stad zijn wel dergelijke gelegenheden geweest, terwijl de gevestigde ateliers in Hasselt, Tongeren en Sint-Truiden gelegen waren.

Het atelier van Hasselt (34) kent reeds bisschoppelijke bemoeienissen vóór 1366. Engelbert van der Marck liet het Loonse atelier te Hasselt sluiten ten gevolge van de opvolgingsmoeilijkheden na 1362, omdat er geen rechtstreekse opvolger was na Godfried van Dalembroek en omdat de Luikse bisschoppen Arnold van Rummen (1362-1366), neef van Godfried, weigerden te erkennen als graaf van Loon.

De prinsbisschop trok dan ook voor alle veiligheid de muntprivileges in zodat het atelier van Hasselt definitief gesloten leek. Doch een goede halve eeuw later neemt Jan van Beieren (1389-1418) het initiatief het atelier te Hasselt nieuw leven in te blazen en hij hernieuwt de privileges die in de latere eeuwen telkens bevestigd worden. Aangezien de bisschoppen hun hoofdatelier te Luik gevestigd hadden, zal Hasselt slechts een atelier van tweede rang voor hen zijn. Daarbij merken zij hun te Hasselt geslagen munten met een muntteken, namelijk een takje (waarschijnlijk een hazelaarstakje bedoeld), doch dit verandert door de eeuwen heen in één of twee bladeren. Zelfs soms binnen éénzelfde muntenreeks kan het muntteken verschillen, zoals de vier-stuiverstukken van Cornelius van Bergen (1538-1544) die één of twee bladeren als muntteken dragen. Het is dan ook op basis van het muntteken dat de stukken aan het atelier worden toegeschreven, maar steeds moet de vraag gesteld blijven of ook niet munten zonder teken aan het atelier mogen toegeschreven worden, aangezien ook op die munten de titels zowel van bisschop van Luik als van graaf van Loon voorkomen.

Bisschop Jan van Aps (1229-1238) richt een bisschoppelijk atelier op te Tongeren op de hoek van de Cruysstraat met de Markt (35). Daar blijft het atelier gevestigd tot 1322 wanneer het verhuist naar de Muntstraat tegenover de Bulkersstraat. Het oude munthuis wordt dan verbouwd tot stadshuis en vleeshalle. Op het einde van de 14de eeuw sluit het Tongerse atelier definitief.

De bisschoppen hebben er alleen edelmetaal: goud en zilver aangemunt. Arnold van Horn (1378-1389) is de enige bisschop geweest die gouden stukken sloeg namelijk St. Pietersguldens, genoemd naar het muntbeeld. Vermits Jan van Aps een muntatelier te Tongeren opende moet hij er gemunt hebben maar eigenaardig genoeg vermeldt hij op zijn munten nergens het atelier, zo ook niet op de munten van Robert van Thourotte (1240-1246). Als muntbeeld op de deniers door beide bisschoppen geslagen komt een adelaar voor. Aan de hand van de overeenkomst van het muntbeeld met het stadswapen van Tongeren zijn deze deniers aan het Tongerse atelier toegeschreven (36).

(vervolgt)

- (1) R. MOOSBRUGGER - LEU, *Die Schweiz zur Merovingezeit*, Bern, 1971, dl. A, p. 60-61; dl. B, p. 42.
- (2) *ID.*, o.c., p. 33.

- (3) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 43-135.
- (4) F. TANGELDER, *Muntheer en muntmeester. Een studie over het Berghse muntprivilege in de tweede helft der zestiende eeuw*, Arnhem, 1955: een *Probationstag* is de dag waarop de halfjaarlijkse bijeenkomst van muntheren en muntdeskundigen wordt gehouden in elke Kreitz van het Duitse Rijk om de muntaangelegenheden te bespreken.
- (5) *ID.*, o.c., p. 100.
- (6) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 75; 95.
- (7) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 93.
- (8) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 120.
- (9) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 125-126.
- (10) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 99-100.
- (11) TH. ROEST, *Monnaies seigneuriales du Brabant en Limbourg. Variétés et pièces inédites*, - *R.B.N.*, 1882, p. 626.
- (12) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 119-121.
- (13) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 125-126.
- (14) F. TANGELDER, o.c., p. 126.
- (15) J. GESSLER, *Les monnayeurs hasseltois de 1545*, - *Chronique archéologique du Pays de Liège*, 1929, p. 41.
- T. PASSON, *Gerard van Horn, muntmeester te Nijmegen*, - *Muntkoerier*, 1979, 8, p. 12.
- L. SMOLDEREN, *Jacques Jonghelinck, waradin de la monnaie d'Anvers de 1572 à 1606*, - *R.B.N.*, 1969, p. 91.
- (16) E. VOLCKMANN, *Alte Gewerbe und Gewerbeegassen, Deutsche Berufs-, Handwerks- und Wirtschaftsgeschichte älterer Zeit*, Würzburg, 1921, reprint Leipzig, 1977, p. 135.
- (17) F. TANGELDER, o.c., p. 100.
- (18) C. BAMPES, *Recherches historiques sur l'atelier monétaire de Hasselt*, - *R.B.N.*, 1888, p. 529.
- C. PIOT, *Ancienne administration monétaire de Belgique*, - *R.B.N.*, 1845, p. 34-36.
- A. PERREAU, *L'atelier monétaire de Hasselt*, - *R.B.N.*, 1850, p. 363.
- F. TANGELDER, o.c., p. 129.
- (19) J. NICOLAS, *L'argent des principautés belges pendant le Moyen Age et à l'époque moderne*, Namen, 1933, p. 29-30.
- (20) Cfr. J. BAERTEN, *De munten van de graven van Loon 12de - 14de eeuw*, Sint-Truiden, 1981, p. 1, 3, 8, 12-14, 40-41, 47-48, 56.
- (21) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 49-53.
- (22) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 55-86.
- (23) J. BAERTEN, *Het graafschap Loon (11de-14de eeuw). Ontstaan, politiek, instellingen*, - (*Maaslandse monografiën*, 9), Assen, 1969, p. 141 e.v.
- (24) *ID.*, o.c., p. 125.
- (25) *ID.*, o.c., p. 87.
- DE WITTE, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant*, dl. I, Antwerpen, 1894, nr. 275-278.
- (26) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 50.
- (27) Zie verder onder het atelier van Hasselt.
- (28) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 51-52.
- (29) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 72-75.
- (30) B. DE JONGHE, *Deux deniers lossains frappés à Hasselt*, - *R.B.N.*, 1910, p. 8-9.
- (31) *Séance tenue... à Bruxelles, le samedi 17 novembre 1962*, - *R.B.N.*, 1963, p. 227.

- (32) A. PERREAU, *Recherches sur les comtes de Looz et sur leurs monnaies*, - R.B.N., 1847, p. 108.
 C. BAMPES, *Recherches historiques sur l'atelier monétaire de Hasselt*, - R.B.N., 1888, p. 508.
 (33) Cfr. *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 117-118.
 (34) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 75-85.
 (35) *Munt in Limburg*, - (*Kunst en Oudheden*, 26), Sint-Truiden, 1981, p. 125.
 (36) R. BRAGARD en H. FRERE, *Trésor de monnaies du XIIIe siècle (Liège, 1951)*, -

NIEUWE AANMUNTINGEN

Canada

Stuk van 100 dollar in goud 916/1000, 27 mm, 16,969 g. Op de keerzijde een notenbalk met de eerste vier noten van het refrein «O Canada», die gedeeltelijk over een kaart van het land ligt.

Stuk van een dollar, 1981, zilver 500/1000, 36 mm, voor de honderdste verjaardag van de aanleg van de Canadian Pacific Railway. Een stoomlocomotief met als achtergrond een kaart van het land.

Egypte

Dit land blijft steeds even ijverig nieuwe munttypes uitgeven. Een stuk van 5 piastres in koper-nikkel 1980, 24,9 mm, 4,2 g, stelt zeven beroepen voor in de stijl van het Egypte van de Farao's.

Er werd pas een nieuwe lopende serie met jaartal 1980 uitgegeven. Zij omvat stukken gaande van 1 pond tot 5 milliemes, langs 10 en 5 piastres en 10 milliemes. Het gemeenschappelijk symbool: een geheven vuist met een olijftak breekt de ketting.

Gibraltar

De 175ste verjaardag van de slag van Trafalgar geeft aanleiding tot het slaan van drie gedenkpenningen. Op de voorzijde staat telkens koningin Elisabeth en op de keerzijde admiraal Nelson, zijn schip, de HMS Victory en de datum van zijn geboorte en zijn overlijden (1758-1805).

Dit laatste jaartal is ook dat van zijn ophefmakende overwinning waarbij hij tijdens het gevecht werd gedood. Een goudstuk (22 karaat, 15,98 g, 28,4 mm) wordt als «proef» en in FDC aangeboden. Een stuk in zilver 925/1000 (28,28 g, 38,61 mm) wordt enkel als proef geslagen. Maar van datzelfde stuk worden ook FDC exemplaren in koper-nikkel uitgegeven.

Maagden Eilanden

Ter gelegenheid van het Kerstfeest 1980 heeft dit land een stuk van 500 dollars in goud 500/1000 met een diameter van 17,15 mm uitgegeven.

De beeltenis van koningin Elisabeth naar rechts. Op de keerzijde: een vogel met in zijn bek een olijftak, het symbool van de vrede.

Salomons Eilanden

Stuk van 100 dollar in goud 500/1000, 27 mm, 7,83 g, naar aanleiding van het kunstfestival van de eilanden van de Stille Zuidzee. Uitgifte van 7.500 exemplaren in de kwaliteit «proef».

Yugoslavië

Stuk van 1000 dinars in zilver, 36 mm, 27 g, geslagen ter nagedachtenis van maarschalk Tito (1892-1980). Voorzijde: de beeltenis van Tito; keerzijde: de kaart van het land en zijn wapens.

De Zoo: een vierde reeks van vier toegangspenningen

Deze reeks 1981 is, net zoals de vorige, niet aan devaluatie onderhevig, m.a.w. kan dit Zoo-geld zonder beperking van termijn aan de kassa worden afgegeven om een bezoek aan de dierentuin te brengen. Zelfs na verloop van jaren zullen de houders van deze munten dit geld nog steeds kunnen gebruiken om in de Zoo binnen te komen.

Twee zoogdieren, een vogel en, voor de eerste keer, een vis werden dit jaar als motief gekozen voor de voorzijde van de penningen waarop ook de wetenschappelijke naam van het dier en het jaartal voorkomen.

De naam van de Maatschappij «Zoo Antwerpen» en de waarde in ENTREES in de drie landstalen worden op de keerzijden vermeld.

Traditiegetrouw hebben de munten een doorsnede van 30 mm en worden respectievelijk in koper, similor, nieuwzilver en zilver geslagen.

De *beeldhouwer* is Marcel MAZY die ook dit jaar afstand doet van zijn auteursrechten ten gunste van de Maatschappij.

Aantal reeksen: Het aantal reeksen wordt bepaald door de intekeningen verhoogd met twintig reeksen voor het archief van de Maatschappij. In 1978 werden 2193 reeksen geslagen, in 1979, 2006 en in 1980, 2021.

Eerste type



Afbeelding: zeepaardje
Waarde: toegang voor één persoon
Prijs 1981: 180 BF
Metaal: roodkoper

Tweede type



Afbeelding: kroonkraanvogel
Waarde: toegang voor twee personen
Prijs 1981: 360 BF
Metaal: similor

Derde type



Afbeelding: Afrikaanse olifant
Waarde: toegang voor drie personen
Prijs 1981: 540 BF
Metaal: nieuwzilver (melchior)

Vierde type



Afbeelding: Amerikaanse bizon
Waarde: toegang voor vier personen
Prijs 1981: 720 BF
Metaal: zilver

Teneinde de verzamelaars en andere liefhebbers niet voor een onbekende te laten, heeft de Zoo besloten tijdens TIEN JAAR, dus tot en met 1987, telkens een nieuwe reeks uit te geven. Zo zullen de belangstellenden een unieke verzameling van Zoo-penningen bezitten, tezamen veertig munten die hun waarde nooit zullen verliezen, integendeel, de waarde van dit geld zal stijgen met de onvermijdelijke verhogingen van de entreprijs.

Prijs en Intekeningen: Dit jaar werd de toegangsprijs met twintig frank verhoogd. Een entreekaartje kost dus 180 BF en een reeks (tien entrees) 1800 BF. Dit betekent meteen dat de vorige reeksen, die in 1978 tegen 1400 BF en in 1979 en 1980 tegen 1600 BF werden verkocht, nu ook 1800 BF waard zijn. Een gezamenlijke meerwaarde van 800 BF!

Het volstaat, om één of meerdere reeksen te ontvangen, het te betalen bedrag te storten of over te schrijven op rekening 410-0140531-01 van het Bijzonder Fonds van de Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen met vermelding van het gewenste aantal reeksen. Het te betalen bedrag beloopt dus 1800 BF per reeks vermeerderd met 85 BF (verzendingskosten voor maximum twee reeksen). De munten worden U dan zo vlug mogelijk aangetekend toegestuurd. Het bedrag van 1800 BF kan natuurlijk ook op het sekretariaat worden vereffend. Om de eerste intekenaars dadelijk te kunnen bedienen hebben wij reeds enkele honderden reeksen klaar liggen. De intekeningen moeten ons ten laatste op 30 november 1981 toekomen. De laatste reeksen zullen worden geslagen wanneer het definitieve aantal intekeningen zal zijn gekend.

SPECTRAAL-MEDAILLE



Ø 50 mm

De SPECTRAAL-medaille werd ontworpen door kunstschilder-letterkundige MARCEL DE BACKER, stichter van de kunstgroep SPECTRAAL-GENT. Ze werd gegraveerd door Meester-graveur E. VAN WINKEL en geslagen door FIBRU-FISCH N.V. Brussel, uitgevers sinds 1853.

Voorzijde: stelt de artistieke gemeenschap voor, waarin ieder lid zijn individualiteit bewaart en toch raakpunten heeft met de anderen. Ze symboliseert de geest van openheid en tolerantie, van solidariteit en pluralisme die Spectraal bezielt.

Keerzijde: motto van Spectraal in reliëf: «*Kunst is wijsheid en schoonheid door de kracht van de volharding.*»

Technische gegevens: gepatineerd brons - 50 mm. diameter - oplage beperkt tot 1000 stuks - met doos en sokkel - leveringstermijn ongeveer 1 maand na bestelling.

Deze medaille werd ook geslagen ter vereremering van artistieke prestaties, uitgevoerd in gepatineerd, verzilverd en verguld brons.

Prijs: 675 BF (B.T.W. en verzendingskosten «aangetekend» inbegrepen, maar + 100 BF indien doos en sokkel gewenst). Te bestellen door storting van het overeenkomstige bedrag op A.S.L.K.-rekening 001-0069223-41 van Marcel De Backer, Rijsenbergstraat 390, B-9000 GENT (België)

Inlichtingen: tel. 091/22.70.22

BIBLIOGRAFIE

Herdrukken

Obol International (Div. Unigraphics, 8 South Michigan Avenue, Chicago, Illinois 60603, U.S.A.) zet de herdruk van sinds lang uitverkochte boeken en studies voort. Deze werken zijn soms zeer oud, maar men weet dat numismatische boeken het voorrecht van een lange jeugd hebben.

Heeft men niet de Van Loon heruitgegeven, die reeds twee en een halve eeuw geleden gepubliceerd werd? Vooral als de studie een beperkt onderwerp behandelt, kan dit werk er gedurende tientallen jaren het monopolie over bezitten.

Door aan de numismaten waardevolle teksten die moeilijk verkrijgbaar zijn beschikbaar te stellen bewijst men een grote dienst aan de wetenschap, omdat er geen gemakkelijke toegang tot gespecialiseerde bibliotheken is. Bepaalde oude studies moeten echter geraadpleegd worden met de nodige voorzichtigheid, enerzijds omdat vroeger aanvaarde chronologiën dienden herzien te worden, en anderzijds omdat recente ontdekkingen bepaalde conclusies misschien wijzigden. Nochtans verliezen zij niet al hun belang en het is altijd interessant naar deze bronnen terug te keren.

«The Evolution of Coinage» door G. Mac Donald

Als conservator van de «Hunterian Coin Cabinet» heeft de auteur dit klein boekje gepubliceerd in 1916 te Cambridge. Hij behandelt de aanmuntning van het geld vanaf zijn oorsprong, meer dan 600 jaar vóór Christus, tot heden en de evolutie ervan onder verschillende opeenvolgende aspecten, hierdoor de aandacht vestigend op algemene beschouwingen, die zowel de bestendigheid van het monetair fenomeen als de stadia van verandering aantonen.

Na het onderscheiden van de factoren, die aan de oorsprong van de uitvinding van het geld liggen, behandelt de auteur achtereenvolgens het recht van het muntslaan dat zeer snel werd ingepalmd door de staat op enkele uitzonderingen na; de devaluaties die een oud fenomeen uitmaken, zo talrijk dat men ze als onvermijdelijk moet beschouwen; de ver-

spreiding van de aanmunting in de middeleeuwen; de evolutie van de fabricatietechnieken; deze van de types en de legenden, de dateringen, de waarden, enz.

Bij elk van deze punten zal de numismaat dingen lezen die hij reeds kende, maar de samenvatting die de auteur geeft bevat originele zienswijzen, zodat zelfs de meest geleerde kennis opsteekt bij een aandachtige lectuur van dit werk.

(Prijs: 20 dollars).

«Masterpieces of Greek Coinage» door Charles Seltman

Heruitgave van een werk gepubliceerd te Oxford in 1949.

De auteur bestudeert en stelt 55 oude Griekse munten voor, gekozen om hun historisch belang en om hun uitzonderlijke getuigenis van de Griekse munt. Hij heeft de meest perfecte exemplaren uitgezocht bij een groot aantal Europese en Amerikaanse verzamelaars.

Elk stuk is afgebeeld op normale grootte; terwijl vergrotingen toelaten de fijnheid van de details te bewonderen.

Een beschrijving behandelt de omstandigheden van het slaan, de betekenis van de symbolen, en de plaats van de munt in de evolutie van de muntgeschiedenis.

Het is vooral het artistiek karakter van de munten die de keuze heeft bepaald samen met de wens zich niet alleen te beperken tot de klassieke periode.

De archaïsche periode heeft ook haar meesterwerken. De auteur interesseert zich speciaal voor de gravures en wijdt er een inleiding aan. Weinig van deze uitzonderlijke artiesten zijn bij naam gekend. Zoals voor sommige primitieve schilders, moet men zich tevreden stellen met «de meester van...» Dit is het geval voor de geniale graveur van Silena van Aetna uit de Hirsch-verzameling een uniek stuk dat zonder twijfel de blikvanger is van het Penningcabinet te Brussel. De namen van Euainetos en Kimon echter zullen eeuwig vermeld worden bij deze van de grootste Griekse ontwerpers.

Het werk is aangrijpend omdat het opgedragen is aan de schoonheid. Maar het lezen ervan is zowel leerrijk als aangenaam. Elke munt wordt teruggevoerd naar het milieu waar ze ontstaan is en het geheel vormt een waarachtig fresco.

(Prijs: 20 dollars).

«Notes sur le classement chronologique des monnaies d'Athènes (séries avec noms de magistrats)» door M.L. Kambanis

Heruitgave van een studie gepubliceerd in 1928.

De Atheense munten van de «nieuwe stijl» zijn erg gekend; geslagen gedurende meer dan een eeuw, stellen ze een grote bestendigheid van het type voor, maar anderzijds ook een oneindige variëteit aan symbolen en inscripties. Deze munten vormden het onderwerp voor een zakelijke studie door Margaret Thompson, gepubliceerd in 1961 («The New Style Silver Coinage of Athens»). De nota's gepubliceerd door Kambanis 30 jaar vroeger, gedeeltelijk gesteund op het werk van Svoronos, en waarvan de publicatie teruggrijpt naar 1923, bleven onafgewerkt, maar niettegenstaande dat is het zowel een leerrijke als aangename lectuur.

Men weet dat de munten van de nieuwe stijl twee of drie monogrammen of namen bevatten, een serieletter en een combinatie van twee letters. Deze meldingen komen respectievelijk overeen met namen van magistraten, maanden van het jaar en het atelier waar ze geslagen werden. De chronologische classificatie stelt grote problemen. Kambanis heeft bewezen hoe de studie van munten en hun relaties, alsook hun gebeurtenissen verbeteringen toelaten, binnen dit geheel sommige oudere munten naar voor te halen. Hij drukte de idee uit dat verder doorgedreven opzoekingen, normaal gezien, zijn gedeeltelijke besluiten zouden aanvullen, met daarbij de hoop zo volledig mogelijke series te kunnen creëren, waardoor de mogelijkheid niet kan uitgesloten worden dat een volledig nieuwe chronologische volgorde zou kunnen ontstaan.

«Examen chronologique des monnaies frappées par la communauté des Macédoniens avant, pendant et après la conquête romaine» door H. Ferdinand Bombois

De slag van Pydna, in 168 voor Chr. heeft de doods klok geluid voor de Macedonische monarchie. Men weet dat de Romeinse senaat begon met het land te verdelen in 4 regionen, die van een zekere autonomie genoten. Daarna kwam de opstand van Andriscus, die zich voordeed als de zoon van de laatste koning Perseus. Zijn avontuur duurde twee jaar. Als hij tenslotte werd uitgeleverd aan de Romeinse veroveraar (146 voor Chr.) nam een andere vermeende zoon van Perseus, Alexander zijn plaats in maar hij werd gedwongen te vluchten. Het resultaat was de omvorming van Macedonië tot Romeinse provincie (in 146). Alle autonomie ontnomen, bleef ze onder de autoriteit van een proconsul. Al deze gebeurtenissen hebben natuurlijk hun gevolgen gehad op het muntstelsel, maar ze manifesteren zich soms maar op een onrechtstreekse manier.

In deze studie, die dateert van 1876, heeft de auteur op chronologische manier het soms overvloedig, soms zeldzame materiaal geklasseerd en hij rechtvaardigt zijn bijdrage stap voor stap. We onderscheiden zes categorieën: autonome munten geslagen vóór de val van Perseus, tetradrachmen geslagen na Pydna, tetradrachmen voor de inwijding van de nieuwe grondwet (167), munten geslagen onder het regime van de regionale verdeling, de eeuw van Andriscus en Alexander, de periode als Romeinse provincie.

(Prijs: 20 dollars).

Verkoop van numismatische werken te Brussel

De verkoop georganiseerd op 21 maart 1981 te Brussel, door de boekhandel Louis Moorthamers bevatte een vijftigtal numismatische werken; in feite waren het er meer daar er verschillende samengestelde loten waren.

De prijzen waren zeer hoog en getuigen van de waarde die vele numismaten hechten aan een degelijke dokumentatie.

Wij moeten ons sterk beperken en kunnen slechts enkele werken afzonderlijk vermelden vermits het moeilijk is om met zekerheid te zeggen wat in samengestelde loten het meest aandacht trekt en het meest essentieel is.

De kosten beliepen 25 % en de cijfers tussen twee haakjes duiden de kostprijs aan.

- Bernays en Vannerus: Histoire numismatique du Comté puis Duché de Luxembourg, 1908: 5.200 (6.500)
- Bonneville A.: Nouvelle encyclopédie monétaire, 1849: 10.000 (12.500)
- De Witte A.: Histoire monétaire des Comtes de Louvain, ducs de Brabant... 1894: 11.000 (13.750)
- Trésor de Numismatique et de Glyptique, 1836-1844, 13 delen: 33.000 (41.250).
- Van Iseghem I.: Eléments de Numismatique Ostendaise, 1903: 4.000 (5.000).

Tot slot werd een bijna volledige verzameling van de Revue Belge de Numismatique, vanaf de eerste uitgave tot deel 124 (1978) (enkele tafels en het jaar 1913 ontbreken) toegewezen voor de prijs van 320.000 fr (400.000), wat bewijst dat er een grote interesse bestaat voor deze revue, die tevens één van de oudste ter wereld is onder diegene die thans nog gepubliceerd worden.

HOEKJE VAN DE VERZAMELAAR

Wie helpt?

René Van Brussel Noordstraat 7, 9108 Lokeren-Eksaarde, tel. 091/46.93.74, zoekt volgende penningen van het E.G.M.P. en van de afdelingen te kopen.

Penningen E.G.M.P.:

Uitgegeven te Antwerpen 1960 - zilver.

Uitgegeven te Charleroi 1966 - zilver (meervoudig gewicht).

Uitgegeven te Leuven 1976 - goud.

Van de afdelingen:

Penning afdeling Kortrijk 1957 - brons.

Penning afdeling Brugge 1958 - brons.

Penning afdeling Antwerpen 1969 - zilver + brons.

Penning afdeling Kortrijk 1969 - brons.

Penning afdeling La Louvière 1969 - goud + zilver.

Penning afdeling Brussel 1971 - goud.

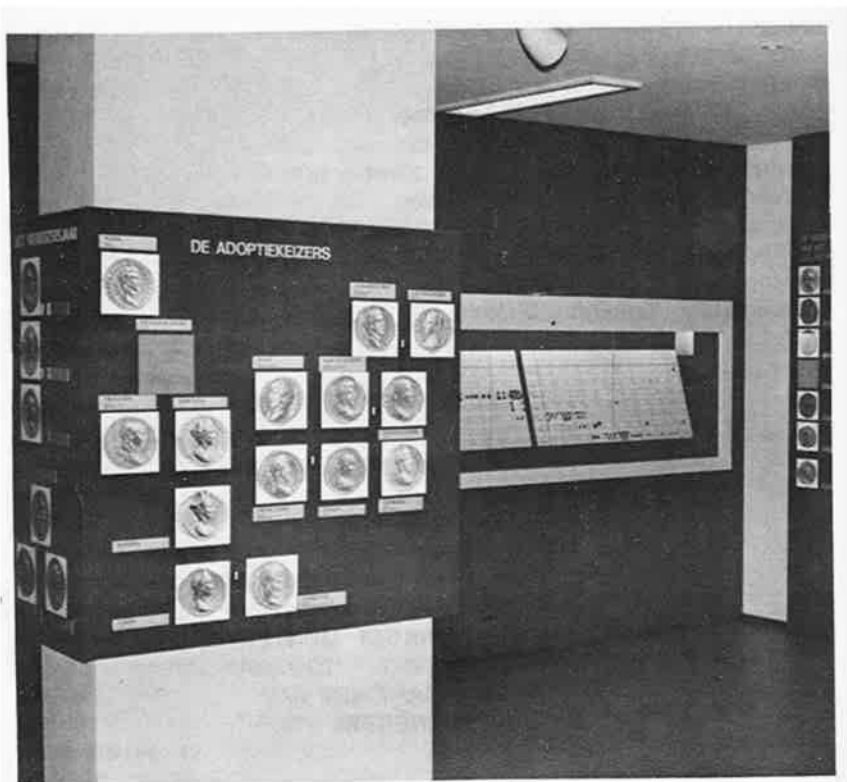
Penning afdeling Gent 1977 - zilver.

Penning 750e Verjaardag Châtelet 1971 - goud + zilver.

Fortuin oude munten gratis voor de provincie Limburg

De heer M. Naessens, oud-directeur van de Bank van Parijs en de Nederlanden en stichter van het Mercatorfonds, heeft zijn volledige numismatische verzameling afgestaan aan de provincie Limburg. Bijzondere munten in deze collectie zijn «deniers» van de regering van Lodewijk de Vrome (9de eeuw), en een aantal «Vlaamse reken- en legpenningen» uit de 16de en 17de eeuw.

Tijdens de voorbereidende werkzaamheden van de tentoonstelling «Munt in Limburg» in het Gallo-Romeins Museum te Tongeren, kwam de heer Naessens toevallig in contact met de ambtenaren van de provinciale dienst voor het kunstpatrimonium in Limburg.



Een zicht op de numismatische tentoonstelling in het Gallo-Romeins Museum te Tongeren.

Uit deze kontakten bleek dat de heer M. Naessens niet alleen bereid was zijn medewerking te verlenen aan de tentoonstelling, maar zijn volledige numismatische verzameling wenste af te staan aan de provincie Limburg. De officiële overhandiging had intussen plaats in het documentatiecentrum van de provincie, dienst voor het kunstpatrimonium, te Sint-Truiden. Goeverneur H. Vandermeulen nam met dank het waardevolle geschenk in ontvangst. Een wetenschappelijk verantwoorde catalogus zal worden samengesteld, zodat de merkwaardige verzameling maximaal toegankelijk kan worden gemaakt voor het geïnteresseerd publiek.

Afdeling Couvin: 3-4 oktober 1981

Numismatisch weekeinde ingericht door deze afdeling in de stadsfeestzaal te Philippeville.

Voor nadere inlichtingen kan men terecht op het telefoonnr. 060/34.40.87 of bij de voorzitter de heer P. Schuster, Ferme du Bas Bruly, 6406 Bruly-de-Pesches.

Afdeling Vielsalm: Internationale numismatische dag op 11 oktober 1981

Deze kring richt op zondag 11 oktober van 9 tot 17 u. in het Cafeteria «Les Myrtilles» 1 rue du Vieux Marché te Vielsalm haar jaarlijkse internationale numismatische dag in. Voor inlichtingen kan men terecht bij de voorzitter de heer J.L. Dengis, Ville du Bois 3, 6690 Vielsalm. Telefoon: 080/21.58.31

Afdeling Hasselt: Internationale numismatische beurs op 11 oktober 1981

De 14de internationale numismatische beurs van de Numismatische Kring Hasselt heeft plaats op zondag 11 oktober van 9 tot 17 uur, in het Cultureel Centrum Kunstlaan 5 te Hasselt.

Reservatie: De prijs per tafel bedraagt 300 BF te storten op rekening nr. 001-0485518-12 van de Numismatische Kring Hasselt (c/o de heer MARTIN Schreurs, Thonissenlaan 63 bus 3 te 3500 Hasselt (Tel. 011/22.62.93).

Afdeling Heusden-Zolder: 17-18 oktober 1981

Op zaterdag 17 en zondag 18 oktober richt deze afdeling in het Cultureel Centrum van Zolder een numismatisch weekeinde in met volgende activiteiten.

Zaterdag 17 oktober:

van 14 tot 17 uur: veiling

18 uur: voorstelling jaarboek

19 uur: spreekbeurt en tentoonstelling.

Zondag 18 oktober:

van 9 tot 17 uur: nationale ruildag.

Voor inlichtingen kan men zich wenden tot:

- de heer Tony Raymakers, voorzitter, Veldstraat 1, te 3540 Heusden-Zolder.
- de heer Luc Vandamme, stichter, Hoogdorp 21, te 3820 Alken. Tel.: 011/31.29.99.

Afdeling Tienen: Internationale numismatische dag op 11 november 1981

De internationale numismatische dag van Numismatica Tienen heeft traditiegetrouw plaats op 11 november van 8.30 tot 17.30 u. in de Grote Sporthall van de Stadsschouwburg, Minderbroederstraat 15 te Tienen. Er zijn meer dan 350 tafels ter beschikking en de verdeling gebeurt volgens stortingsdatum van de reservatie. Op 11 november zelf blijven de reservaties geldig tot 10.30 u.

De prijs per meter tafel bedraagt 200 BF te storten op rekening nr. 001-0260155-77 bij de A.S.L.K. Agentschap Tienen voor rekening van Numismatica Tienen. Voor reservatie kan men zich wenden tot:

- de heer André Dewil, voorzitter, Vianderstraat 9 te 3300 Tienen. Tel.: 016/81.49.47.
- de heer Felix Tutenel, penningmeester, Beauduinstraat 96 te 3300 Tienen. Tel.: 016/81.27.44.
- de heer Jacques Rummens, secretaris, Galgestraat 113 te 3300 Tienen. Zoals gebruikelijk is er gratis parking ter plaatse, een snackbar, dranken en trekking van een monstertombola waaraan zeer waardevolle prijzen zijn verbonden.